

KOZMA JÓZSEF EMLÉKEI AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBÓL (III.)

Ökrész Károly és Csorba Béla jegyzeteivel

1917 tavasza bővelkedett a váratlan fordulatokban. Március 10-én (az ortodox naptár szerint február 27-én) Szentpéterváron kitört a forradalom, amely az orosz hadsereg kötelékeiben tovább gyöngíti a harci szellemet, különösen azt követően, hogy Lenin, a bolsevikok vezére áprilisban meghirdeti a forradalom továbbfejlesztésének programját. A keleti fronton a katonák között elkezdődnek a barátkozások. Az antant hatalmak nem örülnek az új fejleménynek, s minden eszközzel vissza kívánják rántani orosz szövetségésüket a csatatérre. Mindennek a harctéren kézzelfoghatóan véres következményei vannak, amelyről Kozma is beszámol.

Márciusban a század kebelében működő robbantósokhoz helyeztek.

A parancsnok Oláh Mihály örvezető volt. Prága József honvéddel én lettem a harmadik tag. A munkánk a rajvonalban épülő rókalyukak építése és a vele járó kő robbantása volt. Kicsit veszélyes foglalkozás volt, csakhogy nem tartott sokáig. Három hét múlva a századutászokhoz kerültem. Négyen voltunk, akik civilben is szakmunkások voltunk. Én, Surján János, Avemária Péter és Köpfer Jakab. A munkánk a rajvonal karbantartása, fedezékek építése és drótakadály csinálása volt. Nappal dolgoztunk, és bizony veszélyes volt, mert ha az orosz bármilyen csekély mozgást látott a rajvonalban, azonnal odaágyúzott. Így sebesült meg nemsokára az öreg Köpfer Jakab is, aki éppen egy fedezék tetejét csinálta, és egy fenyőszálat a kellelénél magasabban emelt a levegőbe. Az oroszok észrevették, és azonnal oda küldtek egypár srápnelt, úgyhogy az öreg megsebesült, és azonnal elvitték a sebesültvivők. De életben maradt, csakhogy nem jött vissza többé hozzánk. Ezután az ő helyébe a Brindza János bácsi került, egy 45 éves topolyai születésű asztalos, aki már régen Budán lakott. Igen érdekes öreg volt. Engem különösen szeretett. Én is őtet. Az utászparancsnok Bartos István tizedes volt, újvidéki származású, és már azóta is sokszor találkoztam vele. Különösen mióta megalakult a Tűzharcos Szövetség újvidéki főcsoportja, minden összejevetelünkön találkozok vele is és a Klonka Sanyival. Minél közelebb jöttünk a tavaszhoz, annál könnyebb volt nekünk is. Már nem kellett éjjel a hóviharban kidobálni a havat a futóárkokból, úgyhogy a szél több havat visszahozott, mint amennyit kidobtunk. A védettebb helyeken a hó már kezdett eltűnedezni, néhol már a hóvirág is kidugta a fejét, és az ibolya is itt-ott mutatkozott már. Az én Erős Jancsi bajtársam pedig hol megjött a kórházból, hol pedig elment. Mindig

volt valami baja. Már április hónapban jártunk, és én, mint századutász meg ő a századtörzshöz tartoztunk, és ott is volt a lakásunk a századtörzsnél. Ekkor ismerkedtem meg Faragó Dezső telefonistával, civilben Szabadkán cipész volt, később igen jó testi-lelki barátok lettünk. Igen hűséges bajtárs volt, az utolsó falatot is megosztottuk egymással. Végre beköszöntött a húsvét ünnepe is. Húsvét előtt pár héttel átment a zászlóaljunk az ezred körletének egészen a jobb-szárnyára, és a mi századunk annak is a legszélére, úgyhogy mi jobbról egészen a 30. honvéd gyalogezreddel voltunk szomszédok. Itt is három tábori őrsünk volt. A harmadik számú tábori őrs olyan közel volt az orosz rajvonalhoz, hogy könnyűszerrel dobtunk át kavicsot vagy követ, és a két drótakadály összeért. Én sokat jártam ide, a lőrésen néztem a muszkákat, hogy mit csinálnak. Nagypénteken hajnalban az oroszok szörnyű lövöldözésbe kezdtek. Persze nálunk azonnal riadó volt. Mindenki elfoglalta a helyét, és vártunk. De nem lett semmi, csak puskalövöldözés két óra hosszáig. Nagyszombaton csend volt az egész vonalon. Húsvét vasárnap reggel, vagyis hajnalban az oroszok elkezdtek, mint a kakasok, kukorékolni, és kiabáltak át hozzánk. „Nye sztrelaj, Pánye” – „Ne lőj, uram”, és integettek fehér kendővel. Mi nem tudtuk mire vélni ezt, és azonnal jelentettük a századparancsnokunknak, aki tovább az ezred-, hadosztály-parancsnokságnak. Onnan kijött egy tisztbi bizottság, és az tárgyalásba bocsátkozott az oroszokkal. Ekkor tudtuk meg, hogy az oroszok elzavarták a cárt, és kitört a Kerenszkij-féle forradalom, nem akarnak harcolni. És ezután megkezdődött a „komázás”.

Én a tábori őrsön voltam, amikor egy orosz zsebkendőbe kötve egy csomagot dobott át. Először nem mertük kibontani, mert azt hittük, hogy valami robbanó dolog van benne. Mégis, miután láttuk, hogy nem robban, kibontottuk, akkor láttuk, hogy kockacukor és dohány van benne. Kinéztünk a tábori őrsről, és láttuk, hogy egy orosz áll az ő rajvonalukba[n], egész derékig kilát-szik, és integet. Kezét sűrűn a szájához viszi, és úgy tesz, mintha cigarettázna. Megértettük, hogy cserébe cigarettát vár. Mi is bekötöttünk egy pár cigarettát, „Magyarkát”, és átdobtuk neki. Ő igen ügyesen elkapta, és széles vigyorgással tisztelegve eltűnt. Mi pedig hozzáláttunk a küldeményt megköstolni. A kockacukor igen kemény volt, és nagyon édes. A dohány pedig úgy nézett ki, mint nálunk a szalmaszeccska, jó ízű, csak gyenge erejű volt, és minekünk, akik az erős dohányhoz voltunk szokva, egy kicsit szokatlan volt. Az első csomagot követte a többi, de a mi rajvonalunkba[n] is meghallották, hogy mi történt a tábori őrsön, egész búcsújárás indult meg. Mindenki akart cigarettát cserélni kockacukorért. De viszont az oroszok is sűrűn dobálták át a csomagokat.

Sőt már olyan merészek voltak, hogy eljöttek egészen a mi drótakadályunk felé, és onnan dobálták be a küldeményt. Később kijött egy orosz tiszt a drótakadályunkhoz, és mutatta, hogy ha ők most fogják csinálni az ő akadályukat, nem lövünk-e reájuk. Mi integettünk neki, hogy nem lövünk. Erre hoztak ki a

katonák drótot, szerszámot, és kezdtek dolgozni, az orosz tiszt pedig intett nekem, hogy menjek közelebb. Amikor odaértem eléje, hogy csak a drótakadály volt közöttünk, kezét fogott velem, és átnyújtott tíz darab orosz cigarettát hosszú tokkal. Én tekingettem sűrűn félre, hogy nem lö-e valaki rám oroszra, de nem lett semmi baj. Az egész nap így ment el. Húsvét hétfőjén már korán reggel talpon voltunk. Az oroszok már hajnalban daloltak és harmonikáztak, amikor pedig megvirradt, kijöttek a rajvonal elébe, és elkezdtek táncolni. Akkor láttam először kozák táncot. Délelőtt pedig följött a mi ezredzenénk is az ezredparancsnokságtól, és elhelyezkedett kicsit balra tőlünk a rajvonalban, és rázendített a szebbnél szebb indulókra és magyar nótákra. Mi pedig kimentünk a két drótakadály közötti nagy térségre, ahová az oroszok is kijöttek, és megkezdődött az ismerkedés. Összekeveredtünk egészen. Azután közösen lefényképeztettük magunkat, az oroszokkal együtt voltunk pár százan.

Csak sajnálom, hogy az a fényképem később eltűnt. Én két orosz közt álltam, összekapaszkodva velük. Mintha az idő is örült volna, gyönyörű napos idő volt egész nap. A fényképezés után a mi ezredzenénk és az oroszok harmonikahangjai mellett szórakoztunk. Az egész nap el is telt volna jó[!], ha az orosz, illetve az oroszokhoz beosztott francia tüzérség el nem rontotta volna az egészet. Délelőtt tizenegy óra tájban, amikor nem is gondoltunk reá, egyszerre két ágyúlövés dörrent el, és a mi ezredzenészeink közelében robbant a két srápnél. Mi megdöbbenve néztünk egymásra, mi ez? Talán kelepcebe csaltak minket? De ugyancsak meg voltak az oroszok is lepődve. Megnyugtadni igyekeztek bennünket, hogy valami félreértés lehet, és hogy csak legyünk türellemmel, majd ők mindjárt rendet csinálnak. Azonnal egy csoport kivált közülük, és az orosz rajvonal irányában eltűnt. Nemsokára azután puska- és géppuska-lövöldözést hallottunk az oroszok felől. Rövid idő múlva pedig jöttek vissza az oroszok. „No ezeket elintéztük” – mondták. Elmesélték, hogy a hozzájuk beosztott francia tüzérek nem jó szemmel nézték a mi „komázásunkat”, és meg akarták zavarni a barátkozást. A nap hátralevő része azután csendesesen telt el. Csupán a sebesültvívőknek volt munkájuk, még a szeptemberi harcok alkalmával a két drót között elesett bajtársakat eltemetni. Bizonyosokról már nem is lehetett megállapítani, hogy ki volt. A ruhájuk elfoszlányosodott, zsebeikben pedig az irataik a sok esőtől és hótól olvashatatlanokká váltak. El lettek temetve, és a fejfájuk név nélkül maradt. A barátkozás körülbelül egy hónapig tartott, mi kijártunk a két drót közé száraz tüzelőfát keresni, és ha találtunk, akkor az oroszokkal közösen kivágtuk, és elfelezve mindenki hazavitte a magáét. Május hónapban lett beadva a szabadságra kerülők névjegyzéke az ezredparancsnoksághoz, benne az én nevem is. Májusban jött hozzánk Andrée Dezső hadnagy, aki átvette a századparancsnokságot. Újvidéki születésű, és egy kicsit földimnek is éreztem, a tisztiszolgája, a kis Karácsondi János temerini gyerek volt. Az első szakasz pa-

rancsnoka Szathmáry Kálmán hadnagy volt, bajai festőművész, akivel nagyon sokat ültünk a hegyoldalba[n], ahonnan gyönyörű kilátás nyílt az oroszok által birtokolt Tatarka hegycsúcsra (2000 m) és a Magyarország felé eső hegyekre. Mindegyikünk a saját vázlatkönyvébe rajzolta a neki tetsző részt. Én nagyon sokat tanultam akkor Szathmáry hadnagy úrtól, mert igen szívesen mutatott és magyarázott a rajzolás[t] és festést illetőleg.

De gyönyörű is volt a május itt fenn a fenyves hegytetőn! Az erős fenyőillat szinte bódító volt. És az erdei és hegyi virágok ezrei virítottak mindenfelé. Már a rajvonal annyira ki volt építve, hogy nem volt benne semmi munkánk, akkor én és a Brindza bácsi a főhadnagyunknak két fotelt csináltunk. Igaz, hogy szer számunk nemigen volt. Egy rossz fűrész, egy gyalu, egy balta, szög és bicska, de azért mégis a fotelok szépek és kényelmesek lettek, és mi dicséretet kaptunk a századparancsnokunktól.

Azután nekifogtunk egy bombamentes fődözék építéséhez a századparancsnok részére. Én kaptam nyolc honvédot, akikkel kimentem a rajvonal mögötti erdőbe, és kiválasztottam az alkalmas fenyőfát, ők kidöntötték, erre én megjegyeztem, ahol át kellett vágni.

Amikor föl lett darabolva hosszúság szerint, akkor jöttek emberek, és bevittek az építkező helyre.

Ott már a Brindza bácsi, Surján és Avemária Péter fölhasználták az épülő fődözékhez. Azután a századparancsnok útmutatása szerint csináltunk tornaállványokat, nyújtót, kuglizó állványt. Úgyhogy volt szórakozóhelyünk is.

Júniusban közeledett a szabadságra menés napja. Már voltak olyanok, akik régebben kijöttek a harctérre, már odahaza is voltak szabadságon. Volt egy Nagy János, tiszakálmánfalvai születésű honvéd, aki be volt adva őrzetői előléptetésre és rajparancsnoki beosztásra volt. Június hatodikán, a szabadságra menése előtti napon a harmadik számú tábori őrsön, amelyik olyan közel volt az orosz rajvonalakhoz, ott volt tábori őrsparancsnok. Mivel még akkor is jóban voltunk az oroszokkal, ő, aki nem számított semmi rosszra, kívül sétált a tábori őrs állásán, és egy oroszsal diskurálgatott, aki az ő állásukból kiabált át. A beszélgetésük közben az egyik orosz lőrésből egy francia tiszt egyetlen lövéssel fejbe lőtte, úgyhogy a szerencsétlen azonnal bezuhant a mi árkunkba, és azonnal vége is volt.

A két őrszem abban a pillanatban elkezdte dobálni a kézigránát az oroszok felé, az oroszok is kiabálták, hogy ne löjjenek, ők nem okai semminek, és hogy ezt a francia tisztet ők fogják agyonlőni. Később hallatszott is egypár lövés az oroszok felől, de ez már nem segített szegény Nagy Jancsin. Elment hosszú szabadságra. Én hallottam a lövést, és azonnal beszaladtam a tábori őrsre, de már szegény halva volt. Engem nagyon megrendített, mert jó barátom volt, és nagyon sok tábori lapjára rajzoltam rózsákat és többféle dolgot, amiket Csizmár Vicus nevű lánynak küldött Tiszakálmánfalvára. Két sebesültvivő hordágyra

téve vitte le a völgyben levő katonatemetőbe. Én nagyon sokáig kísértem őket, azután még egy utolsó pillantással elbúcsúztam a jó baráttól. Nyugodjon békében. Legalább megszabadult a további szenvedéstől. Június 11-én én is útnak indultam szabadságra, Kiss Ferenc szablyai honvéddal együtt.

A századnál elbúcsúztam az ismerősöktől, és a zászlóalj-parancsnokságnál jelentkeztünk. A zászlóaljparancsnok megvizsgált, hogy rendben vagyunk-e, azután az ezredparancsnokságnál kellett jelentkezni, itt megkaptuk a 28 napra szóló szabadságlevelet, a fegyvermesternél leadtuk a fegyvert, töltny, töltnytáskát, acélsisakot, gázálcot, pokrócot. Innen a gazdasági hivatalba mentünk, ahol megkaptuk a 28 napra járó zsoldot és ételmezei költséget. Itt még egy szabadságos katona csatlakozott hozzánk, egy szakaszvezető, nagykarolyi születésű. Az utunk Kirlibabán át Rotundára vezetett, ami Kirlibabához 6 km-re volt. Itt a keskeny vágányú vasútnak egy állomása volt. A vasút ugyan bevitt egész Kirlibabáig, de az oroszok sűrű ágyúzása miatt szünetelt rajta a közlekedés. Rotundán nagyon sok katonai barakk volt. Élelmiszerraktárak, lőszerraktárak, tábori kórház, tábori mozi, és az átutazó katonák részére pihenőbarakkok. Mi is egy ilyen pihenőbarakkba[n] szálltunk meg, mert a vonatunk csak éjjel 11 órakor indult, és akkor még csak délután öt óra volt. Volt időnk szétnézni kicsit a barakktáborban, sőt még a tábori moziban is voltunk. Hogy milyen darabot játszottak, már nem emlékezek reá. Vacsorát az egyik konyhánál kaptunk, és úgy kilenc óra felé bementünk a barakkba, hogy egy kicsit aludjunk. De nemigen lehetett, mert állandóan jöttek-mentek a katonák. Tíz órakor megérkezett a kisvonat Borsa felől, ide a végállomásra.

Mi is lassan készülődünk a beszállásra.

Már akkor nagy tömeg szabadságos katona várta a beszállást. Végre elérkezett az az idő is. Miután csak 6 teherkocsi tartozott a vonathoz, személykocsi egyáltalán nem volt, és a teherkocsik is kisebbek voltak a rendesnél, bizony kellett tolakodni, hogy helyet kapjunk, mert aki lemaradt, az csak másnap délelőtt bírt elutazni. Miután elhelyezkedtünk a kocsiban, de leülni nem lehetett, megindult velünk a kis vonat nagy pöfékeléssel. Állandóan fölfelé kapaszkodott a hegyre. Legelső állomás Alsó-Visó [Vișu de Jos, volt Máramaros vármegye], majd utána Felső-Visó [Vișeu de Sus, volt Máramaros vármegye] következett. Felső-Visót elhagyva nagy hóviharba került a vonatunk. Mi elcsodálkoztunk rajta, hogy nyár elején ilyen nagy havazás van. Igaz, hogy 2000 méter körül jártunk.

Felső-Visótól 2 kilométerre megállt a vonat, a három hátsó kocsit lekapcsolták, és csak három kocsival indult tovább, mert nem bírta mind egyszerre felvontatni.

Mi éppen a harmadik kocsiban voltunk, s így mivelünk ért először [a] Priszlop tetejére. Itt a mozdony visszament a hátrahagyott kocsikért, mi pedig bámultunk

ki a kocsit ajtain a havas tájra. Mindenfelé hó borította táj. A vasúti állomás egy kis egyszobás épület, katonafőnökkel és katonai vasúti személyzettel. Itt fönna hegycsúcson, körülbelül 2500 méter magasan, minden kopár volt. Csak a nagy hó fehéredett körülöttünk. Olyan hideg volt, hogy köpenyt is fel kellett venni.

Félórai várakozás után megérkezett a második három kocsi is. Itt újra összekapcsolták, és indultunk lefelé. Itthagytuk a havas Priszlopot. Lefelé állandóan fékeznie kellett a vonatnak. Így is rohant lefelé. Többször kinéztem a vonatból, és láttam, hogy a kanyarulatoknál egyik oldalon mély szakadékok vannak. Még a hajam szálai is az ég felé álltak arra a gondolatra, hogy ha itt lezuhannánk, egyikünk sem maradna élve.

Reggel hét órára beértünk Borsára.

Borsa már a völgyben feküdt, nagy fűrészteleppel. És itt már a rendes nyomtávú vonatra szálltunk fel. Kényelmesen elhelyezkedtünk egy harmadosztályú kocsiban. Nem sok várakozás után el is indult a vonatunk. Alig haladtunk egy pár állomást, már a kocsiban levő katonák fele aludt.

A harmadik megállónál bejött a kalauz, egy cseh katona, és kérte a szabadságos leveleket. Mi, akik ébren voltunk, oda is adtuk neki. A szomszéd padon ült egy bécsi származású őrmester, aki a harminc és feles ágyúknál szolgált, vele szemben a padon elnyújtózkodva aludt egy fiatal katona. Olyan jóízűen aludt, hogy még a nyála is csurgott. Bizonyosan el volt fáradva szegény. A cseh kalauz hozzáérve kezdte rázni, hogy keljen fel. Az őrmester egyre mondja neki, hogy hagyja aludni, majd ha még egyszer jön, akkorra fölkel. De a kalauz mérgesen visszakiabált, hogy ő nem ér reá mindig jönni, vizsgálni a szabadságos leveleket. Erre az őrmester azt mondja neki, hogy akkor menjen ki a harctérre, ott lesz ideje, és ne itt, a meleg vonatban hencegjen.

A kalauz azt válaszolta reá, hogy csak a bolondok vannak kint a harctéren, és dühbe gurulva, mivelhogy nem bírta a kis katonát fölkelteni, megfogta a két lábát, és lerántotta a padról. Erre az őrmester fölugrott, és pofon vágta a kalauzt, úgyhogy verekedés lett belőle. Hogy ki nyitotta ki a kocsi ajtaját, nem láttam, csak azt, hogy az őrmester megkapta a kalauz gallérját, egyet csavart rajta, és viselőjét nagy ívben kivágta a robogó vonatból. Mi azonnal kinéztünk az ablakon utána, de a vonatnak itt erős kanyarodása volt, és nem láthattuk a cseh kalauzt. Az őrmester pedig nyugodtan leült a helyére és rágyújtott egy cigarettára. Én csak most vettem jobban szemügyre. Középméretű, izmos, 30 év körüli, arany vitézségi éremmel kitüntetve. Mi azután nem szóltunk egy szót sem a történetekről. Amikor a vonatunk beérkezett Királyházára [Korolevo, volt Ugocsa vármegye], beszállt a vonatunkba két kakastollas csendőr, és kocsiról kocsira járva nyomoztak, hogy honnan dobták ki a cseh katonakalauzt. A mi kocsinkban is kérdezték, de mink azt válaszoltuk mind, hogy itt volt, de ki is ment. Amikor a csendőrök továbbmentek, az őrmester ránk nézett, és a szeméből láttuk, hogy a

köszönet sugárzik felénk a katonai összetartozásért. A vasutasoktól hallottuk, hogy a kalauz nem halt meg, csak a keze-lába tört ki.

Az utunk elég kényelmes volt tovább. Miskolcra érve szerencsénk volt. Éppen egy katonavonaton állt az állomáson a harctér felé útban, ebédkiosztásra sorakozva. Miután már meguntuk a kenyeret, szalonnát, amit az ezredparancsnokságnál kaptunk az útra, egypáran mi is beálltunk a sorba ebédért. Kaptunk is jó húslevest, főtt hússal és sűrűkrumplit egy doboz főtt konzervvel. A vonatba vittük, ahol jóízűen elfogyasztottuk. Egyórai várakozás után tovább indultunk Budapest felé, ahova Hatvanon keresztül reggel 8 órára meg is érkezünk szerencsésen.

Kiszállva a pályaudvaron láttam csak, hogy milyen sok katona jött a vonatunkon.

Hát még az állomás előtti térségen mennyi várakozott az indulásra.

* * *

A keleti fronton az 1917 húsvétján kezdődött bratyizás nem tartott sokáig. A februári forradalom győzelme ellenére – az antant biztatására – az új orosz kormány hadügyminisztere ismét offenzívát indít, áttörik a frontvonalat, de az osztrák–magyar–német ellentámadás sikerrel jár, s augusztus közepére egész Bukovina és Kelet-Galícia a kezükbe kerül. Emlékiratának további részeiben Kozma ezekre az eseményekre is részletesen kitér. Az újabb orosz forradalmi események hatására 1917. december 5-én végre megkötik az ideiglenes fegyverszünetet, de a harcok ezt követően is többször kiújulnak. Észak-Olaszországban ekkor már túlvannak a véres, sok áldozatot követelő doberdói és Isonzó (Soča) folyó menti ütközeteken. A szlovén–olasz határfolyó mentén az észak-adriai partvidék birtoklásáért az osztrák–magyar csapatok 1915 és 1917 között összesen tizenkét csatát vívtak az antant erőikkel, s hatalmas emberáldozatokkal a frontot előretolták egészen a Piave folyótól a Garda-tóig terjedő vonalra. 1918. február végén a 6. honvéd gyalogezredet átirányítják Horvátországba, majd augusztusban az olasz harctérre. Naplója tanúsága szerint életében Kozma ekkor lát először tengert, fűgefát... Feljegyzésében végigkísérhetjük alakulatának útvonalát: Görz [Gorica], Udine, Lago di Lugano (itt fulladt a tóba Merkovits Tamás szabadkai bajtársuk), a Brenta-völgye, Feltre városa, Fastro falu. Ekkor már az osztrák–magyar haderőre nézve katasztrofális befejezést nyert piavei csata utóvédharcai zajlanak.

Szeptemberben egy gránátzilánktól Kozma is megsebesül, kórházba kerül, s a főváros érintésével október végén érkezik haza.

November 1-jén a Károlyi-kormány veszi át a hatalmat. Linder hadügyminiszter a magyar csapatoknak elrendeli a fegyverletételt, ennek következtében nem csak teljesen kiszolgáltatottá válik az ország, de a már különben is meglevő elégedetlenség és belső anarchia is tovább fokozódik, s kiterjed a vidékre is.

Tehát itt voltunk újból az ország szívében. A pályaudvar előtt a szabadságra menő és onnan jövő katonák egész tömege volt. Mi is odavegyültünk közéjük, hogy talán majd ismerőssel találkozunk, de bizony egyikünk sem talált. Azután a látványosság felé fordultunk. Volt ott a pályaudvar előtti térségen minden, amellyel az embertől a pénzt kihúzták. Gyorsfényképész, jövendőmondó, léggömbös stb., de mi mégis a palacsintasütő asszonyánál álltunk meg. Az én Ladi komám azt mondta, hogy mivel most már nemsokára elválunk egymástól, búcsúzóul ő fizet 3-3 palacsintát. Hát én elfogadtam. Igen jó palacsinta volt. Igaz, krumplival volt keverve, vagyis krumplis palacsinta megcukrozva. El is fogyasztottuk. Természetesen én sem akartam adós maradni, és én is 3-3 palacsintát fizettem. Az is lement. Ezután a huszár fizetett, majd megint én, és ez így ment jó sokáig, és ha a Ladi Pistának nem indult volna a vonatja, talán még mindig ott palacsintáznánk Pesten. De eljött az indulási idő, és ezzel az elbúcsúzás. Megöleltük egymást, és megígérve, hogy írni fogunk egymásnak, és ha kijön az ideje, meg is látogatjuk egymást. Nehéz szívvel váltunk el, talán tudtuk, hogy az életben nem találkozunk. Pedig alighogy pár hete ismerkedtünk meg, de mégis olyan hű őszinte barátok lettünk, hogy az ritkaság. A pályaudvar bejáratánál lévő lépcsőről még egyszer visszafordulva integetett, azután eltűnt a szemeim előtt. Újból egyedül maradtam, várva az én vonatom indulását is.

A beszállásnál nagy tolongás volt, úgyhogy nem is kaptam a kocsiban helyet, hanem a két vasúti kocsi közötti átjárón állottam többedmagammal egész Szabadkáig. Itt a vonatban találkoztam két év után újból *Wolf János hadnaggyal*, aki annak idején a mi századunknál teljesített harctéri szolgálatot. Ő is utazott haza Hódságra. Érdeklődött tőlem, hogy mi újság kint a századnál, de én megmondtam, hogy én a századtól már több mint egy hónapja eljöttem, és így nem tudom. Több mindenről érdeklődött, de nem sokat bírtunk beszélni, mert a vonatunk indult, és énnekem fel kellett szállni.

Az utazásom fárasztó volt, mint lábadozó beteg, és egészen Szabadkáig állni kellett, sehol még annyi hely sem volt, hogy leülhessek bár egy fél óra is. Hiába tűnt föl előttem a szép alföldi táj szebbnél szebb tájképe, a fáradtság nagyon legyöngített. Alig vártam, hogy Szabadkára érkezzünk. Estefelé végre feltűnt a kelebiai erdő, majd a majsai úti vasúti felüljáró, végül a szabadkai vasútállomás. Itt kiszálltam, mert át kellett szállnom a zentai vonalra, az pedig csak éjfél után indult.

Bementem a vasúti váróterembe, ahol végre leülhettem, és kipihenhettem végre magam. Csakhogy az indulásom még nagyon messze volt, s így a háztizsákomb beadtam a poggyásraktárba, én pedig kimentem a városba, és egy kisvendéglőben megvacsoráztam. A vacsora és egy-két pohár bor elfogyasztása után egy kis sétát tettem a városban, felkerestem a régi helyeket, amelyeket még újonc koromban ismertem. A sok új tájkép után, amelyeket idáig láttam, Szabadka már idegen volt számomra. Már sok helyre nem is emlékeztem, de talán, ha

huzamosabb ideig itt maradok, újból az a régi, kedves parasztváros lett volna, mint azelőtt volt.

Éjfél felé szép lassan visszasétáltam az állomásra. Az úton háromszor is igazoltattam a katonarendőr. De a szabadságos levél mindent elintézett. Úgy látszik, nagyon sok lehetett a lógós, hogy ilyen sok járőr cirkált a városban. Az állomáson kiváltottam a hátizsákom, és újból nekiültem falatozni, közben egy újonckori bajtársammal is találkoztam, aki utazott Óbecsére. Így tehát a beszélésnél együtt szálltunk a vonatra. De itt, miután kényelmes helyünk is volt, hamar elnyomott az álom. A fáradság erőt vett rajtam. Csak akkor ébredtem fel, amikor a bajtársam Óbecse felé készülődött a leszállásra. Elbúcsúzott tőlem, és Óbecsén le is szállt. Én pedig már nem mertem elaludni, nehogy a vonatom tovább vigyen Temerrinnél. Hamarosan el is értük Bácsföldvárt, majd Csúro, Zsablya és Boldogasszonyfalva [Gospodinci] után Temerinben álltunk meg. Boldogan szálltam le a vonatról. Ennyi szenvedés után örültem, hogy ha nem is túl egészségesen, de mégis hazaérkeztem.

Amikor beléptem a házba, az édesanyámat és Franci nővéremet ágyban találtam. Az úgynevezett „spanyol betegségben” feküdtek. Az édesapám nem volt odahaza, elment bort és pálinkát hozni, mert azt mondták, hogy ennek a betegségnek nincs más orvossága. Nagy volt az öröm, hogy én a kórházból mégis hazaérkeztem. Közben megjött az édesapám is, és a viszontlátás örömein átesve nekiláttunk az alkoholt fogyasztani, hogy be legyünk oltva a betegség ellen. A betegekbe is beleerőszakoltunk kellő mennyiséget, és úgy látszik, használt is, mert azután jobban lettek. De ezt naponta többször meg kellett ismételni. Pár napi pihenő után már összeszedtem az erőmet, úgyszólván amikor *Bujdosó Pista* asztalosmester hívott dolgozni, mert nagyon sok munkája volt, el is mentem.

Nappal dolgoztam, de este már nyolc órakor ágyban voltam, nem mentem sehová. És ez napról napra így ment, még a vasárnap sem volt kivétel. Akkor is este odahaza maradtam. Csupán vasárnap kerestem fel Kiss Andrást, aki időközben hazajött a jagersdorfi kórházból, övele elsétálgattunk. Vagy én mentem hozzájuk, vagy ő jött mihozzánk, innen vasárnap délután kimentünk a vasútállomásra nézni, hogy kik jönnek vonattal. Itt többször találkoztam Úri Péterrel is, aki szintén szabadságon volt idehaza.

November elsején, mindenszentek napján a reggeli vonattal sok temerini katonája jött haza. Én csak a lövöldözésre lettem figyelmes. Kiszaladtam az utcára, ahol látom, hogy a katonák csoportosan jönnek az állomás felől fegyveresen, közöttük Erős Lajos (Czukros) nagy nemzeti zászlót hozva, és a nála levő fegyverrel a levegőbe lövöldözve. Kiabálta, hogy „Vége van a háborúnak! Nem megyünk többet a harctérre!” stb. Igaz, hogy ő igen keveset volt a harctéren. Talán nem is volt. Engem nagyon meglepett ez. Hirtelenjében nem tudtam, hogy mit jelenthet ez. Mi történhetett? Csak álltam, mint a sóbálvány. Talán békekötés

történt? Egyrészt örültem, hogy nem kell tovább katonáskodni, hiszen elég volt több mint négy évig. De amikor meghallottam, hogy gróf Tisza Istvánt meggyilkolták, mindjárt tudtam, hogy nem fog jó kijönni belőle.

Egész nap özönlöttek a katonák hazafelé. Olyan volt a község, mint a megbolygatott méhkas. A sapkarózsákat és a csillagokat mindenkinek letépték, és azok jártak ebben legnagyobb buzgalommal, akik vagy egyáltalán nem, vagy pedig nagyon kevés ideig voltak kint a fronton.

Délután én és a Kiss András, aki szintén örvezető volt, kimentünk a temetőbe, ahol, mint azelőtt is mindenszentek ünnepén, sok nép volt. Ahogy sétáltunk ott, egyszerre csak elénk áll öt katona, hogy vegyük le a csillagot és a sapkarózsát. A katonák temeriniek voltak, de én egyiket sem ismertem. Mi persze nem akartunk engedelmeskedni, sőt Kiss azt mondta nekik, hogy még majd maguk is örülnének, ha fent volna. Erre közrefogtak, és letépték mind a kettőnk rangját és sapkarózsáját...

Itt szakad félbe Kozma József visszaemlékezése. A kéziratból látszik, hogy a mondatnak volt folytatása. Csak remélni tudjuk, hogy az elveszett mondatot vagy mondatokat a zord történelmi idők okozta félelmek nem semmisítették meg véglegesen, és – az emlékirat első oldalával, mely szintén elveszett – egyszer még előkerülnek valahonnan.

Mivel jobbat úgysem tehetünk, hinnünk kell A mester és Margarita világhírű szerzőjének: kézirat nem ég el. Még egy örvezetőből lett asztalosmesteré sem.

(Vége)

Kirlibaba

(Forrás: Az Osztrák–Magyar Monarchia története írásban és képen)

A Dorna-Watra fürdőhely
(Forrás: *Az Osztrák–Magyar Monarchia története írásban és képen*)